

Hollands water

Ludy Giebels, *Hollands water. Het hoogheemraadschap van Rijnland na 1857*. Matrijs (Utrecht 2002). 320 pp. ISBN 90 5345 199 4. €34,95.

In 2002 verscheen een algemeen overzicht van de geschiedenis van het grootste Hollandse hoogheemraadschap, Rijnland, van 1857 tot 1970. De begindatum is gekozen omdat Rijnland op dat moment een nieuw reglement kreeg en omdat de geschiedenis vóór 1857 al eens te boek is gesteld.¹ De studie eindigt in 1970 en de reden daarvoor is dat het hoogheemraadschap daarna in een geheel nieuwe fase van zijn bestaan kwam, als gevolg van de wettelijke verplichting de waterzuivering ter hand te nemen. Het boek bestaat uit twee gedeelten, namelijk een deel over de periode 1857 tot 1914 en een deel over 1914-1970. Deze onderverdeling werd vooral gekozen omdat de Eerste Wereldoorlog een aantal belangrijke maatschappelijke, economische en technische ontwikkelingen in een stroomversnelling bracht. Voor elk van de twee tijdvakken worden achtereenvolgens behandeld: 'bestuur, personeel en financiën'; 'het water buiten de deur houden'; 'het water op peil houden'; 'het water schoon houden'; de conflicterende belangen van waterstaat en de economische ontwikkeling; en de waterstaatstechnologie. In het tweede tijdvak is daarnaast nog een apart hoofdstuk toegevoegd, gewijd aan de ontwikkelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Zoals uit de korte weergave van de inhoud al blijkt, is het boek thematisch zeer ruim opgezet. De brede blik waarmee het werk is geschreven blijkt ook uit het feit dat de geschiedenis van het hoogheemraadschap systematisch wordt geplaatst in een brede context, namelijk die van de politieke, juridische, economische en maatschappelijke ontwikkeling. Zo wordt beschreven hoe de uitbreiding van het hoger onderwijs in de negentiende eeuw ook voor het hoogheemraadschap gevolgen had, omdat voor de functie van dijkgraaf en secretaris steeds meer gekozen werd uit juristen. Ook kwam aan het hoofd van de technische dienst geen ambachtelijke waterstaatkundige meer te staan, die van jongs af in de praktijk was gevormd, maar een academicus, een Delfts ingenieur. In de twintigste eeuw waren het de vakbonden die Rijnland dwongen de arbeidsvoorwaarden te verbeteren en de vaak schamele beloning van veel personeelsleden te verhogen. Zo lieten de maatschappelijke ontwikkelingen het hoogheemraadschap niet onberoerd.

Rijnland moest zich in de behandelde periode voortdurend aanpassen aan grote veranderingen. In de negentiende eeuw kreeg het hoogheemraadschap te kampen met een sterk verslechterende verhouding van water en land, als gevolg van de drooglegging van steeds nieuwe gebieden. In 1845 was het Haarlemmermeer als boezemwater verloren gegaan en het duurde decennia voordat de waterhuishouding daar helemaal goed op was ingesteld. Daarna volgden weer nieuwe droogmakerijen en inpolderingen van boezemland. De eeuwenoude uitwatering op het IJ kwam in gevaar als gevolg van de aanleg van het Noordzeekanaal en de afsluiting van het IJ. De ruime aandacht die wordt gegeven aan de bestuurders helpt verklaren hoe conflicterende belangen van waterstaat en economische ontwikkeling althans in de negentiende eeuw soms werden opgelost, namelijk via nauwe persoonlijke banden. De hoogheemraden en hoofdingelanden waren vaak zelf niet alleen grootgrondbezitters maar waren bijvoorbeeld ook actief als handelaar, assuradeur of jeneverbrander en hadden daarom begrip voor de verschillende belangen. Het mooiste voorbeeld van een dubbelfunctie is ongetwijfeld dijkgraaf Stephanus de Clercq, die tevens directeur was van de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij. De aanleg van het Noordzeekanaal bracht de lozing op het IJ, die voor Rijnland zeer belangrijk was, in gevaar en de Maatschappij bleek niet bereid en trouwens ook niet in staat om Rijnland hiervoor een financiële compensatie te bieden. De rol van dijkgraaf/directeur De Clercq bij het vinden van een oplossing voor het belangenconflict tussen Rijnland en de Kanaal Maatschappij wordt door de auteur positief beoordeeld (p. 123).

Rode draden in het boek zijn de steeds hogere eisen die land- en tuinbouw aan het waterbeheer stelden en de enorme groei van bevolking en economie, die onder

Milja van Tielhof

meer leidde tot flinke watervervuiling. Hoewel er al rond 1900 plannen bestonden om de watervervuiling wettelijk te regelen, trad pas in 1970 de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren in werking. Ondertussen stevende Rijnland (en niet alleen Rijnland) af op een ecologische ramp. De aloude lozing van organisch afval van de steden werd zeer problematisch door de groei van de stedelijke bevolking. Daarbij kwamen de nieuwe problemen van de lozing van anorganisch afval door de industrie, het toenemende gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen in de landbouw, en de toenemende verzilting van het grond- en oppervlaktewater. De oude oplossingen, die er deels op neer kwamen te vertrouwen op het zelfreinigend vermogen van water, en verder over te gaan op dumpen van verontreinigd water op het IJ en de Noordzee, voldeden niet meer. Hoewel bij Rijnland al vroeg de intentie aanwezig was om, ook zonder wettelijke verplichting, de waterkwaliteit in het takenpakket op te nemen, en men zeker het een en ander op dit vlak bereikte, lukte het niet om de vervuiling afdoende te lijf te gaan. Het was te wijten aan een complex van factoren dat de waterverontreiniging eigenlijk vele decennia lang onaanvaardbaar groot bleef: desinteresse van de politiek om wettelijk te regelen wie nu eigenlijk verantwoordelijk was, economische tegenslag zoals crisis en oorlog, technische vragen rond de beste manier om water te zuiveren, juridische kwesties rond de vraag of Rijnland wel een vergoeding aan gemeenten mocht vragen voor het lozen van vervuild water op de boezem, en soms toch ook onvoldoende besef van de ernst van de situatie bij de Rijnlandse ingelanden (p. 270).

Het boek is duidelijk gericht op een breed lezerspubliek, en waarschijnlijk is daaruit te verklaren dat aan de wetenschappelijke bruikbaarheid enige concessies zijn gedaan. Het is bijvoorbeeld jammer dat er geen gewoon notenapparaat is. In plaats daarvan wordt achterin een overzicht gegeven van de in de verschillende paragrafen gebruikte literatuur en bronnen, maar zeker als daar een reeks artikelen of een reeks archiefverwijzingen staat, is moeilijk te zien aan welke (soort) bron een bepaald gegeven of opvatting ontleend is. Vergelijkbare kritiek kan men hebben op het feit dat een flink aantal van de kaarten en foto's niet is gedateerd, en dat soms onduidelijk is onder welke omstandigheden een kaart is gemaakt. Een ander bezwaar dat voortvloeit uit de aard van het boek is dat de tekst eerder beschrijvend dan verklarend is, en dat daardoor conclusies ontbreken. Een meer probleemgerichte en analytische benadering had het functioneren van het hoogheemraadschap op een aantal punten vermoedelijk scherper in beeld kunnen brengen. Zo wordt bijvoorbeeld gesteld dat de hoofdingelanden er in de jaren 1860 en 1870 op waren gespist het ene gebied niet te bevoordelen boven het andere, maar dat deze particularistische benadering later verdween en Rijnland veel meer als een eenheid werd gezien (p. 110). Het is een interessante observatie, die het had verdiend verder uitgewerkt of verklaard te worden. Een ander voorbeeld is de handhaving van de Rijnlandse verordeningen. In de negentiende eeuw slaagde Rijnland er niet of nauwelijks in om de aan de Gouwe liggende polders te dwingen hun onderhoudsplicht aan de zwakke Gouwekaden na te komen (p. 148-149), en ook met betrekking tot de twintigste eeuw wordt geconstateerd dat Rijnland vaak merkwaardig weinig deed aan handhaving van zijn verordeningen en bijvoorbeeld zelden schouw dreef (p. 220). Dergelijke opmerkingen roepen de vraag op, hoe de verhouding van het hoogheemraadschap met de polders en de onderhoudsplichtigen zich in het algemeen ontwikkelde en wat daarvan de oorzaken waren.

Desalniettemin is het boek door zijn brede benadering en de grote kennis van zaken waarmee het is geschreven een mooie aanwinst voor de waterstaatsliteratuur. De tekst is bovendien in een vlotte en heldere stijl geschreven en daardoor zeer prettig leesbaar. Anekdoten en goed gekozen citaten illustreren de mentaliteit en de sfeer waarin bestuurd en gewerkt werd. Rest nog te vermelden dat het werk, zoals vaker het geval is met publicaties over waterstaatsgeschiedenis, fraai is uitgegeven en rijk geïllustreerd. Verder bevat het een verklarende woordenlijst, een register van personen en geografische namen, en een voor toekomstig onderzoek zeer bruikbare lijst van dijkgraven, hoogheemraden, hoofdingelanden, secretarissen, rentmeesters en hoofdopzichters/ingenieurs.